

3

1987

ЕЛМ ВӘ ҺӘТӘТ

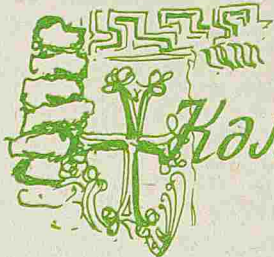
Гәбәлә күрәләринин билаваситә шәһәрин яшайыш массивиндә җерләшмәси тәсәдүфи деҗил. Елә мүасир дөврдә дә кустар дулусчулугла мәшғул олан Күснәт (Гутташен рајону), Јеникәнд (Губа рајону), Күрчүван (Агсу рајону), Әркиван (Масаллы рајону) вә диқәр бу кими яшайыш мәнтәгәләриндә дулус е'малатханалары адәтән ја яшайыш евләринин биринчи мәртәбәсиндә, јахүд да билаваситә устаја мәхсүс һәҗәтдә тикилән кичик, алчаг, јарыгаранлыг биналарда җерләшир.

Деҗиләнләрә јекун вурараг белә үмүми нәтичәә кәлә биләрик ки, XI—XVII әсрләрдә Гәбәләнин дулусчулар мәһәлләси шәһәрин Гала һиссәсинин Човурлу чајына јахын һиссәсиндә җерләшиб, орада әсасән мәишәтдә ишләнән ширли вә ширсиз габлар

истеһсал олунубду. Шәһәрдән кәнарда, Човурлу чајын сол саһилиндә, јә'ни «Шәриф ачыгы», «Јаныг јер», «Чухур тала» вә «Сәркәрдан мешәси»ндәки күрәләрә кәлдикдә исә, бизчә, онларда әсасән иншаат керамикасы — кирәмид вә кәрпич биширилмишдир. (Мүасир кустар дулусчулугда да кәрпич вә кирәмид истеһсалынын әсасән яшайыш мәнтәгәләриндән бир гәдәр кәнарда чәмләшдији диггәти чәлб едир).

Јәгин ки, кәләчәк тәдҗигатлар Гәбәләнин дулусчулар мәһәлләси барәдә даһа мүфәссәл сөһбәт ачамаға имкан верәчәкдир.

Гафар ЧӘБИЈЕВ,
тарих елмләри намизәди.

Кәлбәгәрдә албан килсәси

Кәлбәчәр рајонундакы Килсә кәндинин кирәчәјиндә мараглы ме'марлыг абидәси олан бир килсә җерләшир. Дахили һүндүрлүҗү 4,8 метрә бәрәбәр олан бу килсәнин узуну 14,3, ени 0,8 метрдир. Бинанын кобүд чапылмыш дашлардан һөрүлмүш чәнүб фәсадында јарымдаирәви тағлы, енли бир кириш гапысы вардыр.

Килсәнин дахили мөканы дајагларла үч һиссәә бөлүнүб; астана ролуну ојнајан кириш, әсас ибадәт јери олан мәркәз, дәрин меһраблы сәчдәкаһ.

Залын тағбәнд шәкилли өртүҗү дајаглар үзәриндә җерләшәрәк ики тағла мөһкәмләндирилмишдир. Меһрабынын һәр ики тәрәфиндә исә дәһлизә бәнзәр енсиз артырма, кениш отаг вә гурбанкаһ вардыр.

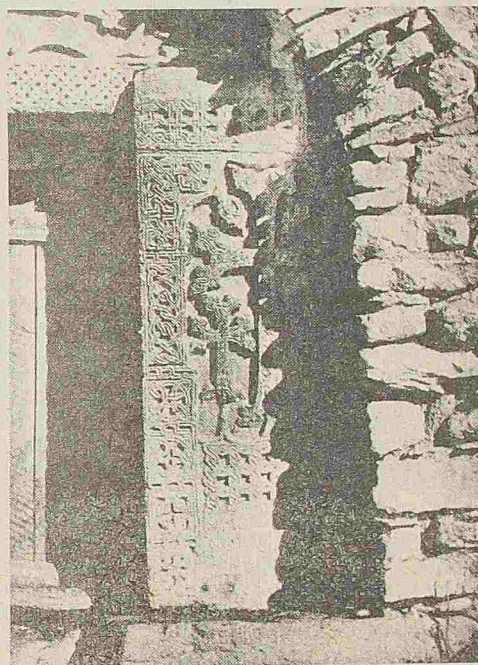
Бинанын ме'марлығы ејни әразидә җерләшән диқәр дини биналара (Буланыг-су монастыр јахынлығындакы, Зар кәндиндәки килсәләрә) мәхсүс чидди, аскетик формаларда һәлл едилмишдир. Килсәдә декоратив бәзәкләр јохдур. Онун гәрб фасад диварында һөркүјә дахил едилмиш бүтпәрәстлик стеласындан бинанын сонракы тәмири заманы истифадә едилмишдир. Стеланын нә мәгсәдлә јарандығы вә әввәлләр һарада җерләшдији бу күн даһа чох мараг доғурур. Чамаат арасында килсәнин христианлыға гәдәр мә'бәд олдуғу, стеланын исә аллаһ символу кими орада җерләшдији күман едилир.

Стеланын (өлчүләри 1,6×0,9 метрдир) үзәриндә антропоморф аллаһ тәсвир олунмушдур. Тәсвирин башы јериндә фырланан бәзәкли даирә космик ишыг-күнәш вә од рәмзи кими верилиб. Бу тәсвирин јухары һиссәсиндә јазылар да вардыр. Мараглыдыр ки, бу стела үзәриндәки рәмзи ишарәләрә кәрә тарихи Хачен-Артаһ кнјазлығында җерләшән Чәпли вә Лев кәндләринин мә'бәдләриндәки стелалара охшардыр.

Чох күман ки, христиан дини гәбул едилдикдән сонра бу мә'бәд килсәә чеврилмиш, онун јарымдаирә тағлы кириш һиссәси сәрбәст ишләнмиш үч хачдашла бәзәдилмишдир. Һәр үч дашын ишләнмәсиндә мемориал стелаларын Гафгаз Албанијасында гәбул едилмиш бәдии, дини тәртибатынын мүхтәлиф үсулларындан истифадә олунмуш вә онлар дүнјаны дәрк етмәнин үчпилләли структурунда һәлл едилмишдир.

Зәнкин бәзәдилмиш солдакы хачдашын (шәкил 1) ашағы һиссәси јералты, орта һиссәси јерүстү аләмин символудур. Үч хачлы олан орта һиссәнин мәркәзиндәки хач кәнардакылардан демәк олар ки, ики дәфә бөјүкдүр. Хачдашын јухары һиссәси исә јерүстү аләмдән кәскин сурәтдә фәргләнир. Сағ хачдашын исә ашағы

(шәкил 2) һиссәси гырылмышдыр. Бурада јерүстү аләмин тәсвири даһа мараглыдыр: хач гол-будаг атымыш һәҗәт ағачы шәклиндә хончанын ичәрисиндән јүксәлир. Јухарыдан үзүм салхымлары салланыр. Хачын әтрафында, дөрд күнчдә верилән гуш тәсвирләри чох күман ки, мүгәддәс руһ символу олан көјәрчинләрдир. Хачдашын јухары һиссәси ики јаруслу һәлл едилмишдир. Јарусун биринчисиндә планетләрин һәрәкәтдә олдуғуну ифадә едән зәнчирә нахышлар вурулмуш, икинчи исә беш јерә бөлүнмүшдүр. Үч орта бөлмәдә бөјүк рәмзи мә'на дашыјан занбаг тәсвирләри верилмишдир. Мә'лумдур ки, занбаг мифолокијада паклыг вә мә'сүмлүгла бағлыдыр. Христианлыгда исә о, мүгәддәсләрин атрибуту сајылмышдыр.

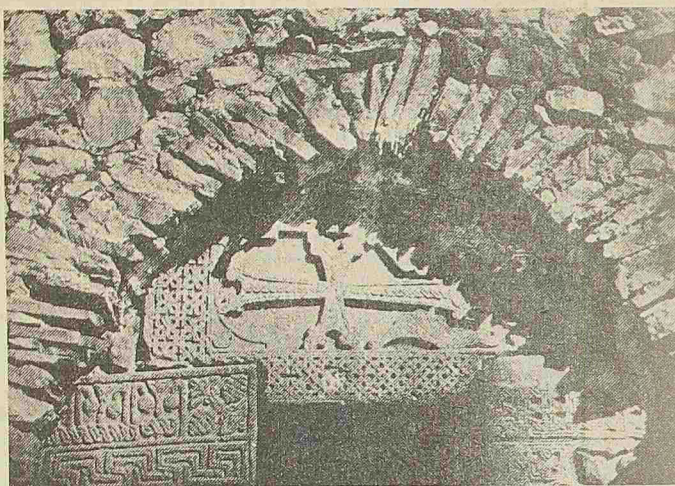

Шәкил 1.

Үчүнчү хачдаш (шәкил 3) јаны үстә атма шәклин-
дә гојулараг өзүнәмәхсус порталы тамамлајыр. Бу
хачдашын орта һиссәсиндә һәјат ағачы рәмзиндә хач
верилмишдир. Онун алтындакы үч тахчанын һәр би-

Шәкил 2.

Шәкил 3.

риндә исә голгофун символу кими хач вардыр. Һәр үч
хачдаш әһалиси ики әсас динә (ислам вә христианлы-
ға) е'тигад едән Гафғаз Албанијасы хачдашларына хас
олан мүсәлман орнаментлерилә бәзәдилмишдир...

1836-чы илдә чарын вә синодун (православ мезһәби-
нин баш идарәси) гәрары илә Албан католикослуғу
ләғв олунмуш, христиан албанлар ермәни килсәсинә
табе едилмишләр. Бу заман христиан албанлар ја
е'тигаддан әл чәкиб ел илә галмалы, ја да динә е'ти-
гад едәрәк халгла әлагәни кәсмәли идиләр. Христиан
албанлар јашајан кәндләрин чоху халгдан ајрылма-
мағы үстүн тутараг ислам динини гәбул етмишләр. Бу
сәбәбдән дә бир чох јерләрдә, хусусән Кәлбәчәр рајону
әразисиндә христианлыгла бағлы кәнд адларына раст
кәлмәк олур (Килсә кәнди, Килсәли кәнди, Сыныг кил-
сә кәнди вә б.).

Кәндләрдә мәсчидләрин дејил, килсәләрин олмасы
сәбәби һағгында гочалардан сорушдугда, онлар буну

ата-бабаларынын 150—200 ил бундан әввәл чарәсиз
галараг халгдан ајрылмамағы гәрара алдылары илә
изаһ едирләр. О дөврдә мүсәлман динини гәбул едән
албанлар азәрбајчанлылашмыш, христиан дининә садиг
галан албанлар исә, етник тәркибинә кәрә Гафғаз ал-
банлары кими галмаларына бахмајараг, ермәни ад-
ландырылмышлар.

Тофиг АБДУЛЛАЈЕВ,
ме'мар.

